

nyelv hatására erősödhetett kizárólagos jellegűvé. Ehhez csupán annyit jegyzek meg, hogy a Zala vízgyűjtőjének területén, a történeti víznevek körében is a *patak* dominanciája tűnik fel: az összes földrajzi köznévi előfordulások 63%-át ez a lexéma adja. A víznevek továbbélési formáinak tárgyalása során láthattuk azt is, hogy olykor a *patak* hozzákapcsolódott korábbi egyrészes névhez, vagy éppen a már létező földrajzi köznévi utótag helyébe lépett. Ez a jelenség valóban összefügghet a köznyelv hatásával. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor azt is, hogy a történeti nevek közötti dominanciája (az előbb említett 63%-os előfordulás) talán kevésbé magyarázható ilyen módon. KÁLMÁN BÉLA Zala megye területén minimálisnak mondja a *víz* lexéma névalkotó szerepét. Számításaim szerint a történeti nevek körében ennek 16,5%-os az előfordulási aránya. Meg kell azonban jegyezni, hogy olykor a *víz* ~ *vize* köznévek a helynévhez tartozása legalábbis kérdéses, továbbá a *Sár-víz-patak*, *Széles-víz-patak* tanúsága szerint: ha része is volt ez a lexéma a víznévnek, utóbb elveszítette földrajzi köznévi szerepét, s ez magyarázhatja a víznév kiegészülését egy általánosabb 'vízfolyás' jelentésű szóval.

6. Úgy gondolom, az itt bemutatott víznevek vizsgálatához a történeti helynévanyag teljességének összeállítása nyújthat további lehetőségeket. Ennek a közeljövőben való megvalósulására Györffy György történeti földrajzi munkájának folytatása ad reményt. Az Árpád-kori Zala megye vízrajzának bemutatása ilyen módon talán egy Ördög Ferenc tanár úrnak szánt újabb tisztelgő írás témája lehet majd.

TÓTH VALÉRIA

A BÖSI VÍZI ERŐMŰ HATÁSA A CSALLÓKÖZ FÖLDRAJZI NEVEIRE

A Csallóköz a Duna legnagyobb szigete: hosszúsága 84 km, legszélesebb része pedig 27 km. Minden oldalról folyók határolják: északon a Kis-Duna, keleten a Vág-Duna, délen a Nagy- vagy Öreg-Duna. Területét ősidők óta számtalan folyó, ér, vízfolyás és Duna-ág szelte át, szigetek, lápok, mocsarak, öntések sokaságát hozva létre.

A víz meghatározta a települések helyét is: a mocsarak közötti magaslatok jó rejtékhelyet biztosítottak a háborúk idején, de a sziget középvonalának kiemelkedő hátságait követi a Pozsony–Csütörtök–Lég–Dunaszerdahely–Nagymegyer–Komárom ősi nyomvonalú főútvonal is, amelyet a források már a kora középkorban „vásárút” néven említenek. A Csallóköznek vélhetően ez a része volt a legalkalmasabb a letelepedésre, amit bizonyítanak az egymást sűrűn követő apró falvak.

A Duna mai arculata évszázadokon keresztül alakult ki: feltöltődéssel, majd szabályozással. A legjelentősebb átalakítás 1886–96-ban történt, majd a 20. században folytatódott a szabályozás. A legutolsó, drasztikus beavatkozás a Duna és a Duna menti táj életébe a bösi vízi erőmű felépítése volt, amely Dunacsúntól Szapig jelentősen megváltoztatta a táj arculatát.

A bösi vízlépcső Pozsonytól Szapig húzódik, kb. 55 km hosszan. Három részből áll: víztároló: Pozsony–Somorja; felvízcsatorna: Somorja–Bős; alvízcsatorna: Bős–Szap között. A vízlépcső a következő csallóközi településeket érinti: Szemet, Gútor, Somorja, Bacsfa, Keszölcés, Felbár, Nadas, Baka, Bős, Nyárad, Szap, Nagybodak, Vajka, Doborgaz.

Az építkezés 1977-ben kezdődött, amelyet a magyar fél 1990 elején saját hatáskörében leállított. A szlovák fél 1991-től megkezdte az ún. C változat építését, hogy így szlovák területen üzembe tudja helyezni a művet. Erre 1992 októberében sor került. A víztározó miatt Szemet és Somorja közt kb. 1500 hektár ártéri erdőt semmisítettek meg, a felvízcsatorna mellett azonban 2500 hektár még megmaradt. Az építés során komolyabb falurombolás nem volt, csak Keszölcésen és Somorja csölösztői részén bontottak le néhány faluszéli házat.

A Csallóköz zárt világa sok évszázad óta élő földrajzi nevet őrzött, amelyek utaltak a terület elhelyezkedésére, minőségére, funkciójára. Azok a szántók, rétek, legelők, szigetek (temetők!), amelyek az új, mesterséges meder nyomvonalába, s ennek következtében víz alá kerültek, azonnal elvesztették jelentőségüket és jelentésüket, s funkció hiányában elfelejtődtek. A teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni a leginkább érintett települések elhalásra ítélt névanyagát.

Somorja: Igen gazdag történelmi múlttal rendelkező város, volt járási székhely, amely több környező kis települést is magába olvasztott. A dunai vízlépcső építése a csölösztői részt érintette leginkább. A táj átalakítása miatt eltűnt nevek: *Újsziget:* sziget volt a Duna mentén, főként legeltetésre használták; *Száraz erdő:* fás terület volt az ártéren; *Töltés melletti földek:* szántó volt a töltés túlsó oldalán; *Borjú-zátony;* *Marha dűlő:* az ár levonulása után ide terelték a marhákat; *Nagy rév:* kompikötő volt; *Vágott erdő:* az állandó fakitermelés miatt ritkás fás terület; *Farkas-zátony* v. *Csatorna* v. *Helena ~ Heléna;* *Szent Péter-patak:* kis Duna-ág volt; *Zsellér földek:* az egykori béresek között kimért szántók; *Körtvélyes puszta* v. *major* v. *rév;* *Aratóház:* épület volt; *Hajóállomás:* csónakház volt; *Rókafüzes:* sebes és mélyvízű ágvíz volt; *Kompi-víz:* a Duna egyik ágvize volt; *Malmi:* a csölösztői és a kompi-ág találkozásánál, ahol malom is állt; *Lóusztató:* sekély, itatónak használt mellékág.

Keszölcés: Ösidők óta lakott hely, mivel a Csallóköz egyik legmagasabb pontján fekszik. Osztozott a Duna menti falvak jellemző sorsában: a Trianoni Békeszerződés a falut kettévágta: területének nagyobbik fele Magyarországhoz, kisebbik része Csehszlovákiához került. 1938-ban ismét Magyarország része lett, de nem egyesítették a falut: Sérfenyősziget, Cikolasziget és Doborgazsziget új falu lett *Dunasziget* néven. 1945-től ismét a Csehszlovák Köztársasághoz, 1993-tól pedig a Szlovák Köztársasághoz tartozik. Az 1980-ban elkezdett Bős–Nagymaros erőmű építése ismét kettévágta a falu területét. A felvízcsatorna építésének 7 ház, a régi temető (1772-től) és 125 hektár termőföld esett áldozatul, s az elzárt falutól nem vezet út a szomszédos településekre. Eltűnt a *Berek*, a *Tölös* v. *Latorfű*, de létrejött a kompjárat Keszölcés és Vajka között, és az *Újtemető*.

Vajka: első okleveles említése 1186-tól való, gazdag történelmi múlttal rendelkezik. A bőszi erőműhöz épült új Duna-meder két víz közé szorította: északról a felvízcsatorna, délről a Nagy-Duna határolja. Így Vajkán megszűntek a szomszédos településekre (Keszölcésre, Kisszarvára) vezető utak, a vajkai földek nagy része is víz alá került. Elfogadott és általánosan használt új nevek a *Duna-kanális* v. *Bevezető-kanális* v. *Fő-kanális*, a *Duna-kanális töltése*, *Levezető kanális*, *Töltési út* (turisták számára) és a *Komp*, amely Vajka és Keszölcés között biztosítja az összeköttetést.

Süly: (közigazgatásilag Felbárhoz tartozik) életét az 1980-as évektől szintén meghatározta a vízlépcső építése. Ekkor keletkezett a 70 hektáros *Sülyi-tó*, ugyanis innen termelték ki a kavicsot a „Duna-kanális” építéséhez, mely a falu határában folyik.

Felbárnál eltűnt a *Régi bodaki út*, a *Téglaégető*, az *Öreg-Bári-tó* helyén munkásszálló épült a vízi erőműnél dolgozó munkások számára (ma: kórház), de itt is, mint minden faluban, van levezető kanális, rajta híd, vagyis új tereptárgyak.

Bodak: Vajkával és Doborgazzal a régi és az új Duna-meder közé szorult. A vizek közül nehéz a kijárás: csak Vajkánál működik a komp, országúton Pozsony alatt vagy Bósnél hagyható el a sziget. Ennek ellenére az egyetlen falu a Kis-Csallóközben, amelynek lakossága nem csökkent jelentősen a vízlépcső megépítése után (1970: 397 fő, 2001: 317 fő). Régen szigeteiről volt híres, s a múlt században 14 vízimalma működött. A Duna-csatorna építése során víz alá került az *Öreg-Bári út*, a *Lapos rét* és a *Genge* (szántók) s új névként jelentkeznek a *Duna-kanális*, a *Levezető-kanális*, *Zsilip*, *Töltési út*.

Baka: szintén ősi település. Az emberek életét mindig a víz határozta meg. A falu határában bőven termelt a nád és a fűzfavessző, s a bakai kosárkötők messze földön híresek voltak. Ma a vízi erőmű miatt teljesen megváltozott a környék növény- és állatvilága, s kihálnak a régi mesterségek is. Víz alá került területek: *Holt-csilizi-árok*, *Lófogú-szigeti tó*, *Lófogú sziget*, *Holt-Csiliz*, *Duna-parti legelő*, *Mélylajos*, *Daráló* (dűlő), *Daráló melletti szigeti út*, *Malom út*, *Faluvégi földek*, *Tejkei út*, *Dögtér*, *Zúgó*, *Nádasosztályi út*. Eltűnt létesítmények: *Kaszárnya* (eredetileg fináncoknak épült, a 60-as évektől iskola), *Fatorony* (repülők megfigyelésére, illetve földmérő mérnökök használták).

Doborgaz, Nádas és Bős eltűnt neveinek megörökítése is folyamatban van, hiszen a hatalmas víztömeg alatti rétek, legelők, szántók nevét nem sokáig őrzi az emlékezet.

Érdekességként jegyzem meg, hogy a Csallóközön belül a bősi vízlépcső felvív- és alvízcsatornája, illetve az Öreg-Duna medre közti, közel 5300 hektáros, 27,5 km hosszú és a legszélesebb részén is csak 4 km-es elzárt területet *Kis-Csallóköz*-ként emlegetik mint nem hivatalos földrajzi egységet. Ezen a szigeten található Doborgaz, Vajka és Bodak. Összlakosságuk 1085 fő. Tájvédelmi körzet, amelyet üdülőkörzetté, illetve vízi túrák paradicsomává kívánnak kiépíteni.

UNTI MÁRIA

A KÖZTERÜLETI NEVEK KIALAKULÁSI FOLYAMATA A LATIN, MAJD A NEMZETI NYELVŰ (NÉMET) ÍRÁSOS FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Ha a történeti Magyarország területén használatos német közterületi névszerkezetek kialakulási folyamatát akarjuk ismerni, akkor vissza kell nyúlnunk a legrégebb nyugat-európai latin és német nyelvű forrásokhoz. Jelen dolgozat a rendelkezésre álló források alapján ezt a folyamatot próbálja vázolni.

Latin megjelölés

A kezdeti időszakban nevekről még nem beszélhetünk, csupán helymegjelölésekről, melyek adásvételi, ajándékozási szerződésekben, adólajstromokban és más forrásokban latin nyelven bukkannak fel. Elsődleges funkciójukat, a tájékozódást különböző belterületi objektumokhoz való viszonyítással érik el.

Körülírás jelzői szerepű vonatkozó mellékmonddal:

Worms, 1016: *platea quae incipiens a porta sancti Martini mediam fere dividit civitatem* (SCHWAN 1935: 21)